

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, волонтерство формується як політичний інститут з усіма, притаманними для цього елементу політичної системи, ознаками та якостями. Волонтери – це патріоти, які хочуть сприяти перемозі в АТО, це чуйні люди, які хочуть допомогти тим, хто потребує допомоги у воєнні часи. Волонтерський рух об'єднує небайдужих людей. Волонтери пов'язують зону АТО з рештою України і частково замінюють державу в забезпеченні АТО. Волонтерство виховує в людях громадянські почуття. Все це обумовлює вплив волонтерства як політичного інституту на перетворення громадянського суспільства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волонтерський рух допомоги українським військовим (2014–2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Громадянське суспільство, його функції та можливості в сучасних умовах [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://crk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=713
3. Опришко В. Ф. Правознавство: Підручник / В. Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко, С. І. Шимон та ін. ; [за заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка]. — К. : КНЕУ, 2003. — 767 с.
4. Політологія: наука про політику [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://pidruchniki.com/1781040936307/>
5. Українське суспільство: стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / [за ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги]. — К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. — 566 с.
6. Якуба О.О. Соціологія / О.О. Якуба. — Х. : Генеза, 1995 — 250 с.

УДК 130.2:572.022

Л.В. Завгородько

ЕКСПЛІКАЦІЯ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ КРІЗЬ ПРИЗМУ КУЛЬТУРНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Проаналізовано становлення геополітики кінця ХХ ст., що визначилася в рамках теорії географічного детермінізму. Встановлено, що геополітика знайшла свою дійову особу – людину, яка належить до тієї чи іншої цивілізації, прив'язаної до певної історико-культурної зони, яка століттями сприяла розвитку способу життя і способу мислення. Доведено, що сучасні геоцивілізації характеризуються безліччю параметрів економічного,

соціокультурного, етноконфесійного порядку і вже через це геополітика має право на своє місце в системі філософського знання.

Ключові слова: геополітика, простір, географічний детермінізм.

Проанализировано становление геополитики конца XX в., которая определилась в рамках теории географического детерминизма. Установлено, что геополитика нашла своё действующее лицо - человека, который принадлежит к той или иной цивилизации, привязанной к определенной историко-культурной зоне, которая веками способствовала развитию образа жизни и образа мышления. Доказано, что современные геочивилизации характеризуются множеством параметров экономического, социокультурного, этноконфессионального порядка и уже в силу этого, геополитика имеет право на свое место в системе философского знания.

Ключевые слова: геополитика, пространство, географический детерминизм.

The establishment of geopolitics of the end of the XX century was analyzed. This establishment was defined in the frameworks of the theory of geographical determinism. It was established that geopolitics found its character – a human, who belongs to one or another civilization, which is attached to the defined historical-cultural zone, which during the centuries was fostering the way of life and thinking. It was proved, that modern civilizations are characterized by lots of parameters of economical, sociocultural and ethnoconfessional order and on the strength of this geopolitics has a right on its place in the system of philosophical knowledge.

Key words: geopolitics, space, geographical determinism.

Постановка проблеми. Географія залучена в значущі з точки зору філософії дискусії, такі як, наприклад, дискримінація між цілісністю та її просторовим розташуванням (так, Італія не тільки країна, що має форму чобота на карті) чи опозиція між ідентичністю та її просторово-тимчасовим корелятом. І сьогодні географія стимулює багато неоднозначних питань, чи то може національна спільнота «переварити» радикальні зміни своєї території, чи може вона існувати без своєї території, чи може вона переміщатися, ділитися або зливатися з іншими націями. Світ географії становить значний інтерес з точки зору філософії, адже багато географічних утворень існують в просторовій реальності, в той же час залежать в своєму існуванні від наших соціальних і когнітивних практик.

Аналіз актуальних досліджень. Формування геополітики як самостійного наукового напрямку було започатковано наприкінці XIX ст. У 1916 році була висунута назва науки географом та юристом зі Швеції – Р. Челленом. Саме він висунув ідею про те, що геополітика є наука «про державу як географічний організм, втілений у просторі». В цій галузі слід

згадати Х. Маккіндера, А. Мехена, Ф. Ратцеля, К. Хаусхофера, Н.Дж. Спикмена.

Філософсько-антропологічні розвідки Ніцше у площині філософської географії надали поштовх екзистенціально-антропологічній та культурно-антропологічній концептуалізації простору як культурного і соціального ландшафту (М. Гайдеггер, О.Ф. Больнов, П. Слотердайк та ін.). Поняття географічного простору розглядалось в працях представників філософського Постмодерну (М. Фуко, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, П. Козловські та ін.).

Виходячи з вищезазначених ідей, людина пристосовує та перетворює той простір, в якому мешкає на культурний, комунікативний та соціальний. Простір стає не просто місцем боротьби за існування в навколишньому середовищі, а й місцем власної індивідуальної та групової ідентичності. Все це здобуває нового осмислення в глобальних категоріях геополітики.

Відтак, **метою статті** є експлікація змісту сучасної геополітики крізь призму культурної антропології.

Виклад основного матеріалу. Ідейним нащадком географічного детермінізму стала геополітика, сутність якої ґрунтується на основній дії факторів географічного простору на зовнішньополітичні відносини країн. Одним із основних завдань стало дослідження механізмів та форм контролю над певною територією. Геополітика визначала нерозривний зв'язок між географічним простором і зовнішньою політикою держав і справила величезний вплив на еволюцію європейського світогляду і формування ідеологій. Геополітика, на відміну від географічного детермінізму, є більш складним поняттям, яке можна описати лише з різних сторін, розуміючи правильність та обмеженість кожного з визначень.

По-перше, під геополітикою розуміють світоглядну, ідеологічну доктрину, яка обґрунтовує експансіоністський чи оборонний напрям зовнішньої політики держави її національними інтересами в географічному просторі. Геополітична доктрина (за поширеним визначенням) – це узагальнена система провідних поглядів і керівних принципів стратегії

держави у світовому геополітичному просторі, у регіоні та щодо найближчих сусідів. Прихильник цього підходу О. Г. Дугін трактує геополітику насамперед як ідеологію – науку про владу і для влади [3].

По-друге, геополітикою називають політику держави в географічному просторі. Прибічники цього, по суті прикладного підходу, приділяють особливу увагу зовнішній геополітиці – розробці та здійсненню стратегічних напрямів зовнішньої політики держави у світовому геопросторі на різних ієрархічних рівнях. На внутрішньодержавному рівні розробляється і впроваджується внутрішня геополітика як практична політика держави щодо своїх окремих територій (регіонів).

По-третє, існує розуміння геополітики як міждисциплінарної науки зі своїми об'єктом, предметом і методологією досліджень, яка вивчає залежність міжнародних відносин і розвитку держав і народів від умов географічного простору. На думку російського вченого К. В. Плешакова, геополітика має бути визначена не лише як об'єктивна залежність зовнішньої політики тієї або іншої держави від її географічного місцеположення, а й як об'єктивна залежність суб'єкта міжнародних відносин від сукупності матеріальних факторів, що дають йому можливість здійснювати контроль над простором [11].

Основний теоретичний базис геополітики вперше зустрічається в наукових роботах Л. Гумпловича та Ф. Ратцеля, які не погоджуючись з представниками теорії географічного детермінізму, вважали, що особливості географічного положення країни впливають не на загальний розвиток людського суспільства, а лише на сферу її політичних відносин.

Л. Гумплович вважав, що закони суспільного розвитку в цілому відповідають основним природним законам буття людей. Відповідно саме він набагато раніше, ніж це запропонували теоретики системного біхевіоризму, запропонував ідею ізоморфізму. Відсторонюючись від розгляду особистості, яка, за його думкою, являлася лише складовою загальної спільноти, науковець вважав, що об'єктом вивчення повинні бути

виключно соціальні групи, бо саме у складі останніх особистість спроможна вести боротьбу за право на існування. Протистояння людських спільнот – це вираз довічного принципу виживання. Існування людського роду є не що інше, як безперервне та жорстоке змагання поміж соціальних груп за лідерство однієї над іншою.

З точки зору Л. Гумпловича, людський рід є гетерогенним і об'єднується з людських рас, які є розбіжними за етногенезом, мають відмінні фактори утворення, які він розцінює як соціокультурні об'єднання, що народилися на тлі єдності моральних та релігійних принципів. Під тиском амальгамації в ході існування на єдиному просторі дрібні первісні групи людей сформували народи, нації та країни. Для великих формувань є закономірним сприймання норм та цінностей своєї групи як щонайліпших. Саме такі судження, які являються психологічною основою розумності країни, науковець визначає як етноцентризм. Обов'язки держави виражаються у забезпеченні суспільства морально-етичними цінностями, підкоренні своїй державі нових громад та примушенні до покори своїм інтересам. Стосунки між країнами складаються згідно з установленим порядком, заснованим на упорядкуванні певного географічного простору.

З цього принципу Л. Гумплович виводить три наступні закони:

базисом забезпечення своєї безпеки являється накопичення міці і найбільш посильний її підрив в можливих ворогів;

напрямки державної дії спрямовуються у бік мінімального спротиву і направлені на отримання відмінних успіхів;

наріжним каменем зовнішньої політики є військова сила, яка безпосередньо фіксує положення країни та її рішучість у зовнішньому просторі.

Засновником геополітики класичного напрямку вважається німецький науковець Ф. Ратцель, який, до речі, не використовував цей термін, а користувався поняттям «політична географія», а по суті його підхід до географії є антропологічним. В своїх наукових роботах «Антропогеографія»

(1882), «Політична географія» (1897), «Про закони просторового зростання держав» (1901) Ратцель визначив доктрину провідного значення географічного оточення на зовнішньополітичні відносини країн. Він поширював думку безпосередньої сполучної ланки еволюції людей із географічним оточенням, в якому вони живуть, і аналогічно, країн – із землею, яка знаходиться в їх володінні.

З точки зору науковця, географічний простір являється тією незалежною очевидністю, що вирішує епохальну участь народів. Ф. Ратцель встановив, що «розумовий і культурний розвиток усього того, що ми називаємо прогресом цивілізації, можна порівняти швидше з ростом рослини, ніж із вільним польотом птаха... Як би людство не піднімало голову в ефірні сфери, ноги його все ж торкаються землі» [12, с. 56].

На потужному географічному, етнографічному, демографічному і історичному матеріалі, в аналізі якого поєдналися природничі та гуманітарні науки, вчений розробив теорію про зв'язок географії та історії, географії та зовнішньої політики: Volk (народ) і Staat (держава) «ростуть», подібно живого організму, і збільшують Raum (простір) первісної Boden (земля, ґрунт). За Ратцелем, процеси розвитку народів і держав зумовлюють природно-географічні фактори (клімат, розміри території, її місце розташування, ландшафт, наявність або відсутність виходу до моря, нерівність берегової лінії та ін.). Виникла нова картина світової історії, в якій по-новому розглядалися перспективи розвитку народів і держав світу.

Західноєвропейські теоретики та політики в XIX ст. – на початку XX ст. розділяли війни на «справедливі» і «несправедливі» (можна згадати з цього приводу аналогічну ленінську градацію, а з іншого боку, ідеалізацію давніх та середньовічних війн та критику сучасного мілітаризму у книзі Й. Хейзінги “Homo Ludens”). «Справедливі» війни співвідносилися з прогресом «культури» і «цивілізації» в територіальному сенсі. Навпаки, «несправедливі» війни «дикунів» не проектувалися на прогресивну «зміну простору». Наукові тези німецьких географів набували відверто політичного

розуміння обґрунтування експансії: «рости або зачахнути». Ф. Ратцель припускав, що зростання чисельності населення змінює ставлення «народу» до «простору». «Культурний» народ у своєму «просторовому поширенні», в тому числі, через війни, сприяє прогресу. Німецький мислитель описав сім принципів розширення державного простору:

1. Простір країн розширюється заодно з процвітанням їх культури.
2. Розширення простору країни проходить разом із підйомом комерції, зростанням динамічності людства.
3. Зростання кордонів країни можливе завдяки залученню менших за розміром країн.
4. Рубіж являється віддаленим засобом країни, що вказує на її міць чи безсилля та потрясіння у внутрішніх відносинах.
5. Країна прагне приєднати до своїх меж найважливіші фізико-географічні ресурси.
6. Поштовх до розширення є закордонним, тому що пов'язаний із відмінностями процвітання оточуючих земель.
7. Генеральний напрямок до розширення кордонів проходить від країни до країни та зростає, що доводить до формування сильніших країн.

У 1960-1970-х рр., коли вітчизняні фахівці вперше звернулися до геополітики як до наукової теорії [3, с. 193-213; 6; 7, с. 66; 8], вони пов'язували її з політикою експансіонізму та ідеологією, що її виправдовувала. Тільки з початку 1990-х рр. геополітика стала використовуватися як ключ до розуміння основних закономірностей, тенденцій, факторів політичних (в т. ч. міжнародних) змін, а нерідко і як інструмент для розкриття першопричин відповідних подій, прихованих в таємничій першооснові світу. В результаті виникла концепція контрольованого простору як основи світового порядку. Однак обмеженість потенціалу географічного детермінізму як основи вітчизняної геополітики у вивченні питань зовнішньої та міжнародної політики і особливо для обґрунтування її ідеологічної мотивації потребувала вдосконалення цього

інструментарію, що призвів до оформлення в науці сучасного варіанту геополітичного підходу.

Описаний в геополітичних термінах процес розвитку держави виявляє ряд іманентно властивих йому принципів структурних і фундаментальних політичних констант: по-перше, протистояння Заходу і Сходу як двох протилежних цивілізаційних начал, по-друге, необхідність зміцнення могутності держави як гаранта існування його суспільства в боротьбі з ворожими зовнішніми силами і т. д. При цьому держава вивчається як територіальний, просторовий феномен, а в основі політичного процесу знаходиться постулат про важливість контролю держави над простором, оскільки розширення територіального контролю нібито сприяє зростанню військового, економічного, демографічного та іншого ресурсного потенціалу держави.

Таким чином, міць держави безпосередньо пов'язується з розміром і характером її території, а клімат, ландшафт, ґрунти, геологія, особливості транспортних комунікацій і, головне, її просторове розташування визначають цілі зовнішньої політики і можливості їх здійснення. Тому геостратегія держави розуміється цілком у термінах завоювання, прямого контролю (військового, політичного і т. д.) над відповідними територіями, найбільш адекватна тому ілюстрація особливості жорсткого протистояння двох світових систем епохи «холодної війни» ХХ ст.

Як бачимо, у вітчизняній науці наприкінці ХХ століття геополітика визначалася в рамках теорії географічного детермінізму, що була особливо популярною в кінці ХІХ ст., а префікс «гео» орієнтував всього лише на вивчення географічного, просторово-територіального фактору поведінки держави на міжнародній арені і, кажучи широко, в історії взагалі. Індивід як феномен розглядався як людина просторова, за характером діяльності зумовлена простором, сформована такими специфічними якостями простору, як рельєф, ландшафт і т. п. Основним же геополітичним фактором і, отже, одиницею аналізу були держави, етноси, культури, цивілізації. Вважалося,

що, для того щоб побачити залежність людини від ландшафту і інших географічних детермінант, слід дистанціюватися від конкретного індивіду і, навпаки, звернути увагу на спільноти, людські агломерації і т. д.

Ще й сьогодні, після значного часу після завершення епохи «холодної війни», мабуть, за інерцією продовжує вважатися, що конфігурація системи міжнародних відносин визначається якимсь фундаментальним дуалізмом, протистоянням відмінних одна від іншою сил, а саме протистояння обумовлено геополітикою. Ці сили, як і колись, локалізуються за географічним принципом, як телурократії і талассократії, сухопутні і морські держави. Сухопутна могутність зв'язується з фактором фіксації простору і стабільності його якісних параметрів.

У 2000-х рр. при використанні геополітичного підходу стає все більш очевидною ефективність, принаймні, двох наступних методологічних принципів:

1. Слід виходити не стільки з принципу території, скільки з диверсифікації інтересів держав, з одного боку, і недержавних і наддержавних акторів світової політики (наприклад, транснаціональних корпорацій, наддержавних утворень і т. д.) з іншого.

2. Геополітика, як наслідок, повинна відмовитися від класичного варіанту географічного детермінізму і від суто кількісного та описового способу осмислення реальності.

Ще більш важливим є те, що акцентується увага на такому акторі геополітичних процесів, як людина в якості представника соціальної чи етнічної спільноти з певними економічними та культурними пріоритетами.

Якщо говорити про першу складову, то взагалі економічному чиннику приділяється все більше уваги, і це вже свідчить про перехід від геополітичних чинників формування та функціонування людських спільнот до таких факторів, які вивчаються людиновимірно орієнтованими науками, і насамперед, культурною антропологією і етнологією. Щоправда, важливо враховувати й соціально-економічні чинники на неекономічні процеси.

Зростає роль «реалполітики» [5, с.30], коли економічні дії держав оголошуються основою для досягнення ними власних політичних інтересів. Все більш однозначно визнається вплив військово-політичних і технологічних досягнень, демографічного чинника, причому не просто з точки зору кількості, чисельності, темпів зростання населення, а з урахуванням культурно-освітньої і фізичної якості цих параметрів, адаптації людського ресурсу до «високої» динаміки економічних, соціальних, політичних процесів [13]. Як говорив ще в 1990-х рр. К. С. Гаджієв, відомий фахівець із геополітики, «гео» сьогодні – це «всепланетарні масштаби, параметри, виміри, з одного боку, і великий вплив економіки на еволюцію геополітичної ситуації, з іншого» [2].

Отже, сенс сучасної геоekonomіки показати надзвичайне зростання впливу світової економіки на учасників системи міжнародних відносин, яких впевнено тіснить держава (суб'єкт № 1 доби «холодної війни») з її провідною роллю на міжнародній арені; сьогодні у світовій політиці та міжнародних відносинах віддаються пріоритети таким міжнародним акторам, як транснаціональні корпорації.

З введенням в науковий обіг геоekonomічного компоненту геополітичного підходу при вивченні всесвітньої історії стає все більш вразливим принцип державоцентризму, тобто визнання держави як фактично єдиного актора міжнародних відносин, оскільки навіть в стародавній відрізок часу в міжнародному житті, поряд з державами, брали участь й інші суб'єкти. Нагадаємо, що ними раніше (ще в епоху архаїки) стали храмові общини та інші асоціації (наприклад, торговців або ремісників), а в період розквіту античної епохи ще й наддержавні союзи типу Делоського і Пелопоннеського в «серці» Греції, Сіракузького або Паніонійського на її периферії. Аналогічна ситуація мала місце і на Стародавньому Сході. Ці міжнародні актори, по-перше, мали недержавні і наддержавні владні структури і скарбницю, по-друге, виступали від імені членів своїх об'єднань і цими характеристиками відрізнялися від федеративних утворень за своїм

пристроєм. Класичним прикладом може служити I Афінський морський союз, що склався, як відомо, в V ст. до н.е. для захисту від перської навали і члени якого на міжнародній арені діяли спільно, приймаючи рішення шляхом спільного голосування союзників, як це робилося ними в рамках кожного окремо взятого союзного поліса. Стародавній Рим став творцем Римсько-Італійського союзу подібного ж типу, якій успішно проіснував, до речі сказати, досить тривалий час.

Як бачимо, принцип державоцентризму припускає невинувато скромний інтерес до недержавних акторів (фірм, корпорацій, асоціацій, храмів, банків), виявляє дефіцит уваги до геоекономіки, до ідеї ув'язки геополітики з етногеополітикою.

Сучасній історичній науці очевидно, що проблема кордонів повинна розглядатися не стільки в територіальному, міждержавному аспекті (вони не завжди збігаються з межами етносів), скільки в руслі духовно-етичної сумісності етносів, їх учасників та їх комплементарності, тобто потреби уживатися один з одним за принципом взаємодоповнюваності. Методологічно важливо прагнути об'єднувати те, що є взаємодоповнюваним або потенційно сумісним, а також те, що співвідноситься і корелює. «Піонером» такого підходу, як кажуть П. А. і А. П. Циганкові, можна вважати Ю. Бородая, який пише: «Національні кордони покликані роз'єднувати іскристі контакти, об'єднуючи те, що сумісно, хоча б в досяжній перспективі. У цьому суть етногеополітики» [1, с. 131–132].

Так, в геополітичному підході виділяється ще один його параметр, який визначається як етногеополітичний. З урахуванням його можливостей «етнічний суб'єкт» може бути охарактеризований не просто крізь призму єдності займаної ним території, а й з точки зору його цілеспрямованості, вмотивованості, структурованості, узгодженості, інтегративності, результативності в рамках просторово-часового перебування. Інтегруючим фактором в етнічній колективній взаємодії виступає соціальна орієнтованість етнічного суб'єкта [10, с. 11]. Отже, сутністю етногеополітики є не стільки

державоцентризм, скільки етногеоцентризм, а через нього певною мірою антропоцентризм.

У світлі етногеополітичного підходу слід мати на увазі, що, як і для прихильників цивілізаційного підходу, етнос це не суб'єкт політики, а тип людини творця і носія певної культури, в той час як його основним критерієм виступає ідентичність [4, с. 309; 9, с. 92–93], виникаюча у взаємодії безлічі акторів еліт, бюрократії, суспільства. Ідентичність, з точки зору її структури, це в першу чергу сукупність наступних компонентів:

- культурна самоідентифікація, або набір даних, який сприймається як ознака приналежності до певної нації;
- особливості мови, що виконує комунікативні функції;
- політико-конституційний статус місця проживання, регіону до і після його включення до складу національної держави;
- відносний економічний потенціал і автономний характер його розвитку.

Ототожнення ознак мовної, конфесіональної, культурної спільності і приналежності до певної нації в державницькому сенсі може вести до хибних наслідків, як ми бачимо по останнім політичним подіям на теренах України. Показово, що такі, як виявилось, досить вдалі спроби залучати симпатії «співвітчизників» шляхом маніпулятивних інформаційних технологій і на цих підставах відчужувати відповідну територію у суверенної держави створює небезпечний прецедент. Так, вже є повідомлення, що Китай приймає закони про приєднання територій іноземних держав, аналогічні російським. За словами китайського депутата Сунь Вань Хань, ці законопроекти можна порівняти з «маяком, який світитиме для всіх тих, хто загубився в морі». Більше того, «ці закони стануть інструментом величі геополітики Китайської Народної Республіки».

Не випадково на політичну площину можуть проектуватися принципи душевної організації людської особистості, як, скажімо, тимотичний, який у Сократа має значення частини душі, складеної з багатьох різних бажань, з

яких найбільш яскраві – голод і спрага. Але в сучасній гуманітаристиці тимотика стає одним із дискурсів, опанованих психологічною антропологією, і, наприклад, П. Слотердайком застосовується до політичної науки. П. Слотердайк вбачає в політиці тимотичні поривання як окремих індивідів, так і груп. Одним із тих найважливіших принципів, які можуть служити вихідними точками теорії тимотичних єдностей, стає наступний: «політичні поля формуються через спонтанний плюралізм самостверджувальних сил, співвідношення між якими змінюється внаслідок внутрішньо-тимотичних зіткнень» [14, s. 36].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досвід світової історії з повною виразністю показує, що сутність території для людини в кінцевому підсумку визначається реальною і потенційною здатністю людини освоювати її, перетворювати природне явище в простір людських умов, засобів і цілей, у сферу реалізації людських здібностей, в сферу гуманізації, олюднення. Людина інтегрує, синтезує простір, тобто прагне його освоїти в масштабах заданої нею самою сфери освоєння.

Геополітика знайшла свою дійову особу – людину, що належить до тієї чи іншої цивілізації, прив'язаної до певної історико-культурної зони, яка століттями пестувала спосіб життя і спосіб мислення. Сучасні геочивілізації характеризуються безліччю параметрів економічного, соціокультурного, етноконфесійного порядку. І вже через це геополітика має право на своє місце в системі філософського знання. Більш того, така заява може бути аргументована тим, що сама геополітика в останні два десятиліття увійшла в нову фазу свого розвитку – фазу глобальної геополітики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородай Ю. Пути становления национального единства / Ю. Бородай // Наш современник. — 1995. — № 1. — С. 112—132.
2. Гаджиев К.С. Геополитика: история и современное содержание дисциплины: Семинар / К.С. Гаджиев // Полис. — 1996. — № 2. — С. 169—183.
3. Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством / А.Г. Дугин. — М. : Арктогея- центр, 1999. — 928 с.

4. Завадская Е.В. «В необузданной жажде пространства» (поэтика странствий в творчестве О.Э. Мандельштама) / Е.В. Завадская // Вопросы философии. — 1991. — № 11. — С. 26—32.
5. Лебедева М.М. Мировая политика. — 2-е изд., испр. и доп. / М.М. Лебедева. — М. : Аспект Пресс, 2007. — 365 с.
6. Панарин А.С. Восстановление прерогатив Континента как программа будущего / А.С. Панарин // Глобальное политическое прогнозирование. — М. : Алгоритм, 2002. — С. 326—376.
7. Панарин А.С. Евразийский проект в миросистемном контексте / А.С. Панарин // Восток. — 1995. — № 2. — С. 66—79.
8. Панарин А.С. Онтология террора. Выступление на «круглом столе» «Экономико-философского собрания» МГУ, 06.10.01 г. / А.С. Панарин; [электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://arcto.ru/article/993>
9. Пивоваров Ю.С. Историсофия или антропология? / Ю.С. Пивоваров // Т.Т. Тимофеев (ред.). Глобализация. Конфликт или диалог цивилизаций? — М. : Новый век, 2002. — С. 239—255.
10. Платонов Ю.П. Этнический фактор. Геополитика и психология / Ю.П. Платонов. — СПб. : Речь, 2002. — 520 с.
11. Плешаков К. В. Геополитика в свете глобальных перемен / К.В. Плешаков // Междунар. жизнь. — 1994. — № 10. — С. 30—39.
12. Ратцель Ф. Народоведение (Антропогеография) / Ф. Ратцель; сост. А. Королев // Классика геополитики. XIX век. — М. : АСТ, 2003. — С. 53—182.
13. Хантингтон С. Грядущее столкновение цивилизаций или Запад против остального мира / С. Хантингтон // Полис. — 1994. — №1. — С. 33—48.
14. Sloterdijk P. Zorn und Zeit. Politisch-psychologisches Versuch / P. Sloterdijk. — Frankfurt am Main : Suhrkamp. 2006. — 366 s.

УДК 61: 34

Л.О. Іваніщенко

ДЕРЖАВА І ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

Автор розглядає відомі моделі системи організації охорони здоров'я європейських країн; аналізує їх переваги та недоліки. Піднімає питання «медичної допомоги» і «медичної послуги», вказує на необхідність розмежування цих понять. Розглядає правові норми та законодавчі акти, які регулюють їх надання. Пропонує визнати медичну послугу товаром та створити механізм ціноутворення для неї. Це дозволить залучити додаткові кошти для фінансування медичної галузі, що є необхідністю сьогодення.

Ключові слова: медичне страхування, медична допомога, медична послуга, страхова модель (система).

Автор рассматривает известные модели системы организации здравоохранения европейских стран; анализирует их преимущества и недостатки. Поднимает вопрос